

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

23 augustus 1967

52e jaargang, no. 2607

verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

Reserves

„IK vind minister Roolvink op dit punt veel te voorzichtig. De voorkeur, die hij op dit moment aan de betalingsbalans geeft, vind ik volkomen misplaatst. Als minister zou ik het zelf precies andersom doen: éerst de werkloosheidsbestrijding!“

Aldus — inclusief de uitroeptekens — Prof. Dr. F. J. de Jong in *Ruim Zicht* van 3 augustus jl. F. de Jong is geen minister; de betalingsbalans zal voorlopig wel hoogste prioriteit blijven houden.

Het eer casuïstische dan principiële werkgelegenheidsbeleid van het kabinet De Jong heeft tot dusver f. 400 mln. bestemd voor de werkloosheidsbestrijding. Het ging echter steeds aarzeland en achter de feiten aan, kennelijk in de hoop dat de werkgelegenheidscijfers op korte termijn zouden verbeteren. Anno 1967 een dergelijk sociaal-economisch beleid voeren lijkt mij niet in overeenstemming te zijn met het goed-Hollandse gezegde, volgens hetwelke regeren vooruitzien zou betekenen.

Natuurlijk kent ook F. de Jong de bezwaren welke tegen het prijsgeven van het extern evenwicht kunnen worden aangevoerd. Zo verzuimt hij niet onze hoge marginale invoerquote te vermelden, welke nogal eens over het hoofd wordt gezien in pleidooien voor meer overheids gelden voor de werkloosheidsbestrijding. Hij geeft evenwel een oplossing aan voor het probleem dat wordt opgeroepen door een inflatoire financiering van de werkloosheidsbestrijding en de daaruit voortvloeiende negatieve betalingsbalanseffecten. Zoals Kloos en *Parool*-redacteur Beishuizen al voor hem hebben gedaan, wijst hij op de mogelijkheid een deel van onze, zijns inziens zeer ruime, goud- en deviezenreserve te bestemmen voor het opvangen van uit een dergelijke politiek resulterende betalingsbalanstekorten. Zelfs volgens de eigen norm van De Nederlandsche Bank was eind 1966 de deviezen- en goudvoorraad aanzienlijk hoger dan het vereiste minimum. Van de ca. f. 9 mrd. die de voorraad bedraagt, zou volgens F. de Jong dan ook ruim f. 2 mrd. voor het geschetste doel kunnen worden gebruikt:

„Die twee miljard is bijna het zesvoud van de f. 350 miljoen, dit is de aanslag die per jaar op onze deviezenpot zou worden gepleegd als men elk jaar f. 500 miljoen aan openbare werken en woningbouw méér zou uitgeven dan tot dusver het géval was. Zo gezien zou de overheid heel wat jaren achtereen de „injectie-Roemers“ (het Kamerlid Roemers had gevraagd f. 500 mln. extra uit te geven voor de werkloosheidsbestrijding, dR) kunnen volvoeren, zonder de goud- en deviezenreserves tot onaanvaardbare proporties terug te brengen“.

We weten het: de Nederlandse financiële wereld is zeer voorzichtig en het denken over een aanslag op de goud- en deviezenreserve is haast revolutionair. Bovendien, wat zou het buitenland wel van ons denken? F. de Jongs voorstel verdient echter volgens mij serieuze aandacht.

INHOUD

Reserves 835

Drs. P. van Schilfgaarde:

Werkgelegenheid: een uitdaging aan het onderwijs .. 836

Drs. J. de Groot:

Vlagdiscriminatie en conference-regulering 840

Ir. T. van Tol:

De wording van een kapitaalcrisis (II) 843

Ingezonden stukken:

Drs. R. G. C. Oldeman:
B.T.W., met een naschrift van
Prof. Dr. J. A. Geertman ... 847

C. P. A. Bakker: Uitgaven en middelen van de centrale overheid, met een naschrift van Drs. J. W. van der Dussen 848

Mededelingen voor econo-
misten 849

Prof. Dr. C. D. Jongman:

Geld- en kapitaalmarkt ... 850

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

dR

Werkgelegenheid: een uitdaging aan het onderwijs

Voor wie dagelijks te maken heeft met het tekort aan goede arbeidskrachten en de moeite die zeer vele bedrijven hebben hun bezetting op peil te houden, is het ongeloofwaardig als er van werkloosheid gesproken wordt. De cijfers liegen echter niet; de werkloosheid is momenteel een reëel probleem; er zijn vele arbeidskrachten die geen werk kunnen vinden. De discrepantie tussen de ondervonden schaarste en het aangetoonde overschot vindt haar verklaring ten dele reeds in de cijfers welke de Regeeringsnota inzake de werkgelegenheid ter tafel brengt. Hierin wordt namelijk aangetoond dat voor een belangrijk deel de oorzaak van het werkloosheidscijfer gezocht moet worden in het feit dat vraag en aanbod niet op dezelfde groepen arbeidskrachten betrekking hebben.

Dit komt tot uiting in de eerste plaats in het feit dat de werkloosheid een regionaal probleem is. Naast elkaar bestaan een overspannen arbeidsmarkt in het Westen en werkloosheid in het Oosten, Noorden en Zuiden. In de tweede plaats valt op dat de werkloosheid vooral bestaat bij bepaalde beroepsgroepen, terwijl in andere beroepsgroepen een duidelijk tekort aan arbeidskrachten heerst.

In tabel 1 hebben wij een aantal cijfers overgenomen, welke de werkgelegenheidsnota in deze verstrekt ¹⁾. Kolom 1 en 2 zijn de getallen uit de nota, kolom 3 en 4 de verschillen tussen kolom 1 en 2, resp. overschot en tekort. De volgorde van de beroepsgroepen is van ons, en wel naar de grootte van overschot resp. tekort.

Bestudering van deze tabel leert dat er een aantal beroepsgroepen is waar het aanbod duidelijk groter is dan de vraag, een aantal beroepsgroepen waar het omgekeerde het geval is en een aantal groepen waar vraag en aanbod ongeveer even groot zijn ²⁾. Buiten beschouwing gelaten de minder geschikten, bestaan de groepen waar een overschot is vrijwel uitsluitend uit niet-industriële beroepsgroepen. Alleen onder de textielarbeiders blijkt de categorie industriële beroepsgroepen een overschot te vertonen. In tegenstelling hiermee blijken de beroepsgroepen waar een tekort is vrijwel uitsluitend industriële beroepsgroepen te betreffen, waarbij vooral het tekort aan metaalarbeiders in het oog springt. Een tweede opvallend verschijnsel is dat het opleidingsniveau binnen de beroepsgroepen waar een overschot is zoveel lager ligt dan van groepen waarbinnen een tekort is. In het bouwvak is de systematische opleiding nooit het sterkste punt geweest; de zeer sterke aanwas in de laatste jaren is mede tot stand gekomen doordat een grote groep arbeiders uit andere beroepsgroepen naar het bouwvak is overgestapt. Het lijkt aanmerkelijk dat juist van deze groep, niet of nauwelijks in het bouwvak opgeleid, velen werkloos zijn geworden. Uitzonderd textielarbeiders en kleermakers zijn er verder geen beroepsgroepen waaronder men veel vaklieden vindt. Ook in dit opzicht is er een duidelijk contrast met de beroepsgroepen waar een tekort is.

Natuurlijk moet men er rekening mee houden dat dit landelijke cijfers zijn en dat hierin tekorten en overschotten uit verschillende delen van het land verwerkt zijn. In grote lijnen echter is ditzelfde beeld ook aanwezig in de afzonder-

lijke provincies. Zo is bijvoorbeeld in Drente, de provincie met het hoogste werkloosheidscijfer, 78 pCt. van het totale overschot te vinden in de eerste vier groepen van tabel 1.

Deze cijfers laten iets zien van de veranderde structuur van de arbeidsmarkt, waarin de vraag zich steeds meer gaat richten op geschoolde, vakbekwame arbeidskrachten, het aanbod echter nog te zeer bepaald wordt vanuit de vroeg-industriële situatie waarin vooral ook de ongeschoolde en alleen praktisch geoefende arbeidskracht nodig was. *Wij willen dan ook de stelling poneren dat de werkloosheid vooral in die gewesten ontstaat waar het opleidingsniveau van de beroepsbevolking onvoldoende is om aan de eisen van de moderne industriële maatschappij te beantwoorden.*

Opleidingsniveau en werkloosheid

Om deze stelling nader te toetsen hebben wij de gegevens uit de Werkgelegenheidsnota vergeleken met gegevens over het opleidingsniveau van de beroepsbevolking uit de volkstelling 1960. Als eerste, grove, toetssteen maakten wij een rangorde van de provincies naar het percentage van de beroepsbevolking met een lager onderwijs en vergaarden deze met een rangorde van de provincies naar werkloosheidspercentage. De rangordes blijken dan een zeer duidelijke overeenstemming te hebben. Met uitzondering van de provincies Zeeland en Noord-Brabant blijken alle provincies in beide rangordes ongeveer dezelfde plaats in te nemen ³⁾.

Rangorde van de provincies naar het percentage van de beroepsbevolking met alleen lager onderwijs.

1. Noord-Holland	51,7
2. Utrecht	53,6
3. Zuid-Holland	55,0
4. Noord-Brabant	57,7
5. Gelderland	58,9
6. Friesland	59,4
7. Overijssel	60,1
8. Limburg	60,4
9. Zeeland	61,5
10. Groningen	61,9
11. Drente	62,3

Rangorde van de provincies naar werkloosheidspercentage mei 1967.

1. Noord-Holland	0,8
2. Zuid-Holland	0,9
3. Utrecht	1,2
4. Zeeland	1,8
5. Friesland	2,4
6. Gelderland	2,5
7. Overijssel	2,8
8. Noord-Brabant	3,3
9. Groningen	3,7
10. Limburg	4,3
11. Drente	5,1

Hierbij moet dan opgemerkt worden dat ongeveer dezelfde rangorde naar werkloosheidspercentages in 1957 te vinden was. Ook toen was de werkloosheid het grootst in de provincies waar dit ook nu het geval is. Met uitzondering van de provincies Zeeland en Utrecht, waar nu de werkloosheidsstijging geringer is dan in 1957, verliet alles „volgens hetzelfde patroon”, zoals de werkgelegenheidsnota zegt.

¹⁾ In de werkgelegenheidsnota: tabel 2.

²⁾ Opgemerkt moet worden dat de cijfers van kolom 2 van andere aard zijn dan die van kolom 1. In kolom 1 staat geregistreerde arbeidsreserve; de werkloze is verplicht zich te laten inschrijven. Voor de cijfers van kolom 2 geldt deze verplichting niet; de cijfers zijn ook niet controleerbaar. De overschotten en tekorten zijn dan ook niet meer dan indicaties van de werkelijke verhoudingen.

³⁾ Rank difference coefficient of correlation: .77.

Geeft de vergelijking van de rangordes dus reeds duidelijke indicaties, er zijn toch nog te veel regionale factoren in het spel om de stelling dat werkloosheidsniveau en opleidingsniveau nauw samenhangen bewezen te achten. Als tweede stap hebben wij dan ook een wat meer verfijnde procedure gevolgd.

In de Werkgelegenheidsnota wordt in een kaart aangegeven het werkloosheidspercentage per district dat onder een arbeidsbureau ressorteert. Van een drietal provincies — Overijssel, Drente en Groningen — hebben wij nagegaan welke gemeenten in elk district vielen en indien de grenzen niet geheel gelijk liepen, tot welk district een gemeente het best gerekend kan worden. Van iedere gemeente nu gingen wij de opleidingsniveaus na van de beroepsbevolking volgens de volkstelling 1960. In tabel 2 laten wij het resultaat zien.

Het werkloosheidspercentage vertoont een zeer duidelijke samenhang met het opleidingsniveau van de beroepsbevolking. Een hoger percentage met alleen lager onderwijs gaat samen met een hoger werkloosheidspercentage; het omgekeerde is het geval ten aanzien van de percentages voor uitgebreid tot hoger onderwijs. Het frappante is daarbij niet dat deze samenhang er is, maar dat in deze 3 provincies, met een vergelijkbare economische structuur, het werkloosheidspercentage in zo sterke mate het opleidingsniveau op de voet volgt.

Vereist: hoger opleidingsniveau

Deze samenhang is in vele bedrijfstakken reeds lang onderkend. In de metaalindustrie wordt sinds jaren veel aandacht besteed aan de opleiding van personeel. In de chemische en voedings- en genotmiddelenindustrie wint de gedachte steeds meer veld dat de scholing van personeel en het aantrekken van personeel met een goede vooropleiding van levensbelang zijn voor de industrie als zodanig. De katoen-, rayon- en linnenindustrie wijdt in haar jongste jaarverslag speciale aandacht aan dit probleem en aan het feit dat de verdere ontwikkeling van de industrie gepaard zal moeten gaan met grotere vakbekwaamheid van het personeel. In vele jaarverslagen van uiteenlopende bedrijven kan men hetzelfde lezen.

Wij willen er hier echter de aandacht op vestigen dat niet alleen bepaalde takken van industrie, maar de moderne industriële maatschappij als geheel dit opleidingsniveau eist. De uitstraling van de bedrijven op de maatschappij is zodanig, dat geen bevolkingsgroep zich aan deze eis kan onttrekken zonder het risico te lopen ten aanzien van de werkgelegenheid de aansluiting te missen op de moderne maatschappelijke ontwikkeling.

Ook in de beleidssfeer is deze gedachting reeds lang onderkend, althans in verschillende beleidsnota's is op deze samenhang gewezen. Het merkwaardige daarbij is echter dat weliswaar op deze samenhang wordt gewezen, maar tegelijkertijd de consequenties hiervan ten aanzien van het onderwijsbeleid niet getrokken zijn. De noodzaak om de moderne industriële ontwikkeling te laten ondersteunen door een niveauverhoging van de beroepsbevolking wordt in de achtste, en laatste, nota inzake de industrialisatie duidelijk gesteld. Wij geven een paar uitvoerige citaten (curs. van ons):

„Het sinds 1948 gevoerde industrialisatiebeleid beoogde niet alleen het scheppen van voldoende nieuwe arbeidsplaatsen en het opvoeren van de industriële productie, doch het was ook gericht op het verhogen van het kwalitatieve niveau van de industrie. In voorgaande industrialisatie-nota's is aan dit laatste aspect dan ook meermalen ruime aandacht besteed. Het ging hierbij enerzijds om een meer harmonisch structuurpatroon

TABEL 1.

Geregistreerde arbeidsreserve van en openstaande aanvragen om mannelijk personeel naar beroepsgroep aan het einde van de maand mei 1967

Beroepsgroep	Geregistreerde arbeidsreserve	Openstaande aanvragen	Overschot	Tekort
	(1)	(2)	(3)	(4)
Minder geschikten	14.653	—	14.653	
Bouwvakarbeiders b. en u.	12.831	4.288	8.543	
Losse arbeiders	7.445	1.971	5.474	
Bouwvakarbeiders w. en w.	4.199	771	3.428	
Niet varend verkeerspers.	2.549	1.139	1.410	
Landbouwpersoneel	2.134	839	1.295	
Handelspersoneel	2.130	1.099	1.031	
Scheepvaartpersoneel	866	238	628	
Textielarbeiders	952	525	427	
Overige beroepsgroepen	4.980	4.632	348	
Veenarbeiders	274	—	274	
Kleermakers	371	214	157	
Metaalarbeiders	5.895	21.187		15.292
Levens- en genotm. bereiders ..	347	1.732		1.385
Kantoorpersoneel	2.439	3.531		1.092
Houtbewerkers	493	1.310		817
Horecapersoneel	722	1.491		769
Leder- en rubberbewerkers ..	272	491		219
Baksteenfabrieken	233	360		127
Overige bouwvakarbeiders ..	57	124		67
Totaal	63.842	45.942	37.668	19.768

TABEL 2.

Werkloosheidspercentage en onderwijsniveaus van de beroepsbevolking in Overijssel, Drente, Groningen

Percentage werkloosheid	Lager opl.niveau	Uitgebreid lager opl.niveau	Middelbaar, semi-hoger en hoger niveau
8 pCt. werkloosheid en meer ..	67,3	27,4	5,3
6-8 pCt. werkloosheid	65,5	28,7	5,8
4-6 pCt. werkloosheid	62,1	30,9	7,0
2-4 pCt. werkloosheid	60,0	31,8	8,1
0-2 pCt. werkloosheid	56,4	34,1	9,5
Totaal 3 provincies	61,1	31,1	7,6
Totaal Nederland	56,7	32,5	10,8

van de industrie, anderzijds om een zo efficiënt mogelijke voortbrenging van meer hoogwaardige kwaliteitsproducten" (blz. 34).

„Wat betreft het streven naar hoogwaardige kwaliteitsproducten en naar meer efficiënte productiemethoden, zijn van belang de bevordering van natuurwetenschappelijk speurwerk, de verbetering van de voorlichting op technisch en bedrijfs-economisch gebied, alsmede de voorziening van de industrie met behoorlijk geschoolde krachten door een goede organisatie van het technisch onderwijs op alle niveaus" (blz. 34).

In verband hiermee verdient ook aandacht de in de nota genoemde „accentverschuiving in de structurele doelstellingen van het industrialisatiebeleid", en wel op grond van de volgende factoren:

1e. De snelle groei van de industriële productie, waardoor nieuwe arbeidskrachten gemakkelijk in het productieproces konden worden opgenomen.

2e. „Een verschuiving van breedte investeringen naar diepte investeringen", „snelle veranderingen op technisch industrieel gebied", „het toepassen van geheel of gedeeltelijk geautomatiseerde productiemethoden" (blz. 11-13).

Een en ander wordt in de industrienota in onderling verband gezien. De verschuiving van breedte naar diepte-investering, met alle technisch-organisatorische consequenties van dien, wordt mede verwelkomd als een groei naar een evenwichtiger structuurpatroon waarbij de werkgelegenheidssituatie minder sterk onderhevig is aan conjunctuurschommelingen. Juist omdat er volledige werkgelegenheid is, kan deze accentverschuiving geaccepteerd,

Ja zelfs toegejuicht worden. Voorwaarde voor deze industriële ontwikkeling is een geschoolde arbeidsbezetting. Zonder voldoende scholing van de arbeider is de moderne industrie onmogelijk. Aldus de gedachtengang in de nota. Deze moderne industrie staat echter niet los van de maatschappij, maar maakt er deel van uit. Op vele punten stralen de eisen welke de industrie stelt uit in de industriële maatschappij. Niet alleen de industriële, maar de totale beroepsbevolking zal op een hoger opleidingsniveau moeten komen in de moderne industriële samenleving.

Waarschijnlijk gaat het daarbij niet alleen om het technisch onderwijs. De ervaring wijst uit dat in vele gevallen het niveau belangrijker is dan de richting van de opleiding. Ook de stemmen uit de industrie die er steeds meer de aandacht op vestigen dat het onderwijs moet zorgen voor de algemene grondslagen en dat de specifieke kennis wel in het bedrijf wordt bijgebracht, wijzen in deze richting. Wij willen deze vraag echter verder in het midden laten.

Opbouw van de beroepsbevolking naar onderwijsniveau

Wat wij wel willen nagaan is in hoeverre de ontwikkeling van het onderwijs in de afgelopen jaren van invloed geweest is op de structuur van de beroepsbevolking, en op welke wijze het onderwijsbeleid mede van belang kan zijn voor de toekomstige werkgelegenheid.

Het onderwijs heeft in Nederland, vooral na 1950, een sterke groei vertoond. Deze groei uit zich het duidelijkste indien wij het percentage jongens bezien (tabel 3) dat na de lagere school voortgezet onderwijs volgde ⁴⁾.

Terwijl in 1952 nog bijna een kwart van de jongens na de lagere school het beroepsleven in ging, blijkt dit in 1964 met nog slechts 6 pCt. zo te zijn. Hierbij dient dan vermeld dat het grootste gedeelte van deze laatste 6 pCt. part time onderwijs volgt en slechts 1 pCt. in het geheel geen vervolgonderwijs. In 1935 waren deze cijfers: 53 pCt. ging na de lagere school het beroepsleven in; 35 pCt. kreeg na het lager onderwijs in het geheel geen verder onderwijs.

De beroepsbevolking bestaat uit vele van deze jaarlichtingen; wie in 1935 de lagere school verliet is momenteel tussen de 45 en 50 jaar. De lichtingen die nu de lagere school verlaten, zullen in de loop van de komende vijftien jaar, op verschillende leeftijden, de beroepsbevolking komen versterken. De verschuivingen in het onderwijs hebben dus eerst op langere termijn gezien effect ten aanzien van de structuur van de beroepsbevolking. Dit blijkt uit de grafiek, welke wij in hoofdzaak ontleen aan De Wolff ⁵⁾.

In een aantal staafdiagrammen is hier de opbouw van de beroepsbevolking naar onderwijsniveau aangegeven. De middelste figuur is ontleend aan De Wolff en laat zien

TABEL 3.

Bestemming van de mannelijke leerlingen na het gewoon lager onderwijs (6e klas en hoger) en het voortgezet lager onderwijs a)

Jaar	Totaal vertrek vanuit l.o.	Naar m.u.l.o.	Naar v.h.m.o.	Full time beroeps-ond.	Geen volledig dagond.
		(in pCt.)			
1952	82.500	29	13	34	24
1953	84.215	29	14	33	24
1954	86.554	30	14	34	22
1955	90.226	31	16	35	18
1956	95.817	33	17	35	15
1957	102.118	32	16	37	14
1958	109.170	34	17	39	10
1959	120.666	34	17	42	7
1960	122.412	33	17	41	9
1961	119.175	32	16	43	9
1962	113.616	31	17	43	9
1963	110.226	31	18	43	7
1964	110.078	31	19	44	6

a) Cijfers verstrekt door het C.B.S.

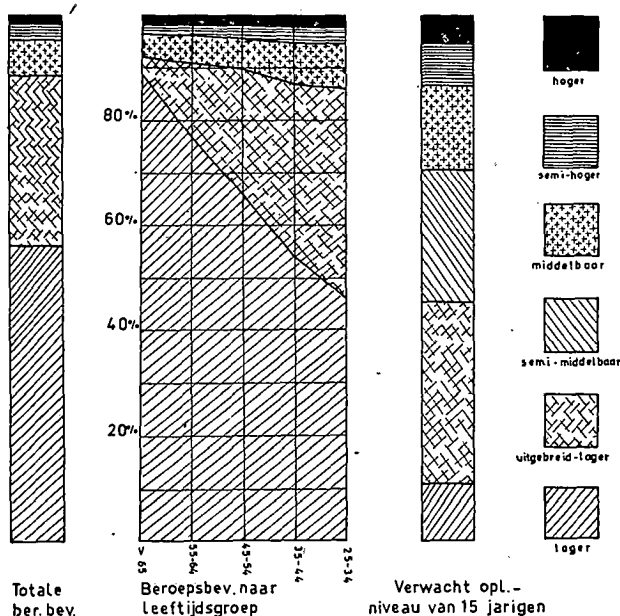
TABEL 4.

Percentages volledig dagonderwijs genietenden in verschillende leeftijdsgroepen in Nederland en de Verenigde Staten a)

Jaar	14-15 jr.		16-17 jr.		18-19 jr.	
	Ned.	V.S.	Ned.	V.S.	Ned.	V.S.
1953	52,2	96,5	27,0	74,7	12,9	31,2
1958	65,1	96,9	35,4	80,6	16,8	37,6
1963	69,1	97,6	39,5	83,6	18,9	38,0

a) Gegevens voor de V.S. ontleend aan *Digest of educational statistics*, 1963 edition, tabel 84. Gegevens voor Nederland: C.B.S.

Grafiek. Opleidingsniveau van de beroepsbevolking

⁴⁾ Wij gaan hier alleen op de mannelijke beroepsbevolking in omdat de vrouwelijke beroepsbevolking ten aanzien van het onderwijs een geheel andere problematiek oplevert.

⁵⁾ Ir. P. de Wolff, J. K. Rauwerda en G. J. Bavinck, *De verwachte ontwikkeling van de arbeidsmarkt*, 1964.

(I. M.)

Met één aandeel

VEREENIGD BEZIT VAN

hoe de invloed is van de veranderingen op onderwijsgebied op de beroepsbevolking. Men kan de figuur op twee manieren lezen. Door de lijnen te volgen wordt de ontwikkeling van het onderwijs zichtbaar. Bekijkt men ieder staafdiagram afzonderlijk, dan geeft dit het beeld van de opbouw per leeftijdscategorie. De linker staaf geeft aan: de totale Nederlandse beroepsbevolking. De rechter staaf tenslotte geeft een prognose over de onderwijsniveaus van de nu 15-jarigen wanneer zij tot de beroepsbevolking zullen behoren.

Deze laatste staaf bevat cijfers welke wij uit vele onderwijsstatistieken verzamelden. Terwille van de aansluiting aan de C.B.S.-onderscheidingen hebben wij hier ook 6 onderscheidingen opgenomen zoals het C.B.S. na 1960 is gaan doen⁶⁾. Globaal is uitgebreid lager en semi-middelbaar in de rechter staaf gelijk te stellen met uitgebreid lager in de andere staven. De stijging van het opleidingsniveau, welke in deze grafiek tot uiting komt, is niet alleen een begeleidend verschijnsel bij industrialisatie, maar is een voorwaarde daartoe. Verdergaande industrialisatie eist een hoger opleidingsniveau van de beroepsbevolking.

Er is daarbij een opmerkelijk verschijnsel dat tot uiting komt in de rechter staaf, de prognose dus voor de nu 15-jarigen. Dit betekent dat, terwijl vroeger de groep met alleen lager onderwijs het grootste gedeelte van de bevolking omvatte, deze groep in de toekomst nog slechts een kleine groep sociaal laag geklasseerden zal zijn. Hierbij verdient het de aandacht dat Nederland wat betreft de opleiding van zijn jeugd nog een grote achterstand vertoont ten opzichte van een veel verder geïndustrialiseerd land als de Verenigde Staten. In tabel 4 laten wij een vergelijking zien. Als vergelijkingsmaatstaf kozen wij, gezien de verschillen in onderwijssystemen, het percentage schoolgaande jeugd in verschillende leeftijdsgroepen.

Niet alleen blijkt dat Nederland een zeer duidelijke achterstand heeft, maar bovendien blijkt dat deze achterstand eigenlijk niet ingelopen wordt, althans niet in de oudere leeftijdsgroepen. Dit alles wijst erop dat de geïndustrialiseerde maatschappij steeds hogere eisen zal stellen aan de vooropleiding van de arbeidskrachten, anders gezegd een type onderwijs zal verlangen dat het opleidingsniveau van de totale beroepsbevolking omhoogstuwt. Het feit dat er zo'n duidelijk verband is tussen opleidingsniveau en de werkgelegenheidssituatie, wijst er bovendien op dat dit niet alleen nationaal maar ook regionaal een van de fundamenten van de industrialisering vormt.

IN dit verband lijkt het noodzakelijk erop te wijzen dat de bestrijding van de werkloosheid tot nog toe vrijwel uitsluitend het karakter heeft van overbruggingsmaatregelen voor een moeilijke periode. De maatregelen, die een structurele aanpassing van de textielindustrie beogen, zullen zelfs leiden tot een absolute vermindering van arbeidsplaatsen en tot een grotere vraag naar geschoolde arbeidskrachten. Het versneld ter hand nemen van bouwwerken, wegen en dergelijke heeft ten aanzien van de

werkgelegenheid alleen effect op korte termijn, al is het natuurlijk duidelijk dat de resulterende verbetering van de infrastructuur ook op lange termijn haar effect kan hebben.

Wij willen er echter op grond van het voorgaande voor pleiten ook aandacht te besteden aan de „sociale infrastructuur”, met name het onderwijs. Op de langere duur zullen alleen streken, waar het onderwijs aan de behoefte van de industrie voldoet, kunnen slagen in de industrialisatie. In deze gedachtengang kan het onderwijsbeleid gezien worden als deel van het totale industrialisatie- en werkgelegenheidsbeleid. Daarbij verdienen drie soorten van opleidingsactiviteiten de aandacht.

1. *Verdere opleidingsmogelijkheden voor jeugdige werknemers en jeugdige werklozen.* Hierbij kan zowel gedacht worden aan stimulering van bedrijfsleidingen als aan maatregelen die de scholen betreffen. Momenteel is het zo dat bedrijfsopleidingen in het kader van bezuinigingen worden ingekrompen, terwijl er een „verbod” geldt voor de jeugdige werkloze om naar school te gaan (immers de schoolgaande is niet werkloos).
2. *Om- en bijscholing van volwassen arbeiders.* In de textielnota wordt hieraan wel aandacht gegeven, doch uitsluitend in het kader van „herplaatsing van grote aantallen uit de textiel vrijkomende arbeiders”⁷⁾. Behalve het feit dat de textielarbeiders slechts een zeer klein percentage van de werklozen uitmaken, valt toch ook te bedenken dat volgens het jongste jaarverslag van de K.R.L.-industrie tot nog toe de textielarbeiders vrijwel allemaal een nieuwe arbeidsplaats hebben kunnen vinden. Zeer waarschijnlijk zullen juist maatregelen voor andere beroepsgroepen nodig zijn. Ook ten aanzien van dit vraagstuk lijkt samenwerking van de overheid met het bedrijfsleven geboden.
3. *Een duidelijk onderwijsbeleid dat zich richt op doelstellingen ten aanzien van het niveau van voor- en vakopleiding dat de toekomstige beroepsbevolking zal dienen te bezitten.* Daar het hier om lange-termijndoelstellingen gaat (tenminste 10 jaar) zal fasering in kortere en overzienbare termijnen noodzakelijk zijn. Dit mag er echter niet toe leiden dat de uiteindelijke doelstellingen ondergeschikt mogen worden gemaakt aan de mogelijkheden en moeilijkheden van deze fasen.

Aanvaardt men uitgangspunten als hierboven genoemd voor het onderwijsbeleid, dan is het duidelijk dat een veel stringenter planning, uitgaande van duidelijke doelstellingen voor het onderwijs nodig zal zijn. Het lijkt ons zinvol, uitgaven hiermede verbonden te beschouwen als diepteinvesteringen ten behoeve van de toekomstige economische structuur.

Utrecht.

Drs. P. VAN SCHILFGAARDE.

⁶⁾ Toelating en vertrek bij het voortgezet onderwijs.

⁷⁾ Nota betreffende de katoen, rayon en linnen-industrie, 1967, blz. 8.

(I. M.)

1894 : aandeelhouder in ca. 200 ondernemingen

Vlagdiscriminatie en conference-regulering

De Nederlandse lijnvaart en de liberale scheepvaartpolitiek

DE Nederlandse koopvaardijvloot, gemeten in bruto registertonnen, bestaat voor 55 pCt. uit schepen die emplot vinden in de lijnvaart. Dit hoge percentage zou op zichzelf reeds een afzonderlijke behandeling van de lijnvaart rechtvaardigen, doch er zijn voor de beperking van mijn onderwerp nog een tweetal goede argumenten aan te voeren, t.w.

1. van de resterende 45 pCt. bestaat tweederde deel uit tankschepen, die weer voor 90 pCt. worden geëxploiteerd door oliemaatschappijen. Het grootste deel van de Nederlandse tankvloot is derhalve niet in een zelfstandig scheepvaartbedrijf ondergebracht;
2. een gezamenlijke behandeling van lijn- en, relatief onbelangrijke Nederlandse, trampvaart in hetzelfde artikel zou de leesbaarheid ervan niet ten goede komen, omdat de problemen waarmee ieder van deze sectoren wordt geconfronteerd van geheel verschillend karakter zijn.

Kenmerken van de lijnvaart

Een lijnvaartonderneming verzorgt het overzees vervoer van goederen en/of passagiers in vaste vaarroutes en volgens vaste tijdschema's. De lijnvaart kon derhalve eerst enige betekenis krijgen in de tweede helft van de vorige eeuw, toen de omwenteling in het internationale berichtenverkeer en de op gang komende massaproductie een zekere regelmaat in het ladingaanbod mogelijk maakten en het stoomschip de lijnvaartreder in staat stelde zich nauwkeuriger dan voorheen aan een tijdschema te houden.

Met name de begintijd van de lijnvaart werd gekenmerkt door een uiterst scherpe en vaak desastreuze concurrentie. Voornamelijk uit overwegingen van zelfbehoud kwamen de lijnvaartreders in de vaarroutes, die een ten opzichte van de vraag te groot aanbod van scheepsruimte registreerden, dan ook al vrij spoedig tot onderlinge prijsafspraken. Dergelijke afspraken, die in de loop der jaren tussen reders in het merendeel van de vaarroutes werden gemaakt, zijn onder de naam „conferences” bekend geworden. Deze schakelen in feite prijsconcurrentie uit. Hoewel een conference de kenmerken vertoont van een prijskartel, met alle nadelen van dien, bestaat niettemin bij verladers in het algemeen op dit moment weinig behoefte aan een situatie zonder prijsafspraken in de lijnvaart.

De reder die lid is van een conference kan de verlader namelijk een zekere vrachtprijsstabiliteit garanderen; omdat hij door zijn lidmaatschap min of meer kan rekenen op een bepaald gedeelte van de in „zijn” vaarroute te vervoeren lading kan hij bovendien de continuïteit van zijn dienstverlening waarborgen. De samenwerking van een aantal reders in een conference maakt voorts een grotere regelmaat in de afvaarten mogelijk.

De stabiliteit van de vrachtprijs zal de verladers overigens alleen maar tot voldoening stemmen als deze zich op een laag niveau realiseert. Hoewel dit laatste gezien het karakter van de conferences niet helemaal als vanzelfsprekend kan

worden beschouwd, dragen verschillende factoren, waarop ik hier helaas niet nader kan ingaan, er toe bij dat in ieder geval in een groot aantal vaarroutes de vrachttarieven binnen redelijke grenzen zullen blijven.

De Nederlandse lijnvaartreder is in het algemeen lid van één of meer conferences al naar gelang het aantal vaarroutes dat hij bevaart.

Moelijkheden in de lijnvaart

De Nederlandse lijnvaart wordt, evenals de tramp- en de tankvaart, geconfronteerd met een aantal moeilijkheden dat in grote mate door technisch-economische factoren wordt bepaald. Het betreft hier de groeiende wanverhouding tussen de kostprijs en de vrachtopbrengst, die kon ontstaan door de aanzienlijke stijging van de (arbeids-)kosten welke onvoldoende door vrachtverhogingen kon worden gecompenseerd, alsmede de financieringsproblemen, die zich voordoen bij de door deze kostenstijging noodzakelijk geworden toepassing van arbeidbesparende vervoersmethoden.

Een nadere beschouwing van deze problematiek zou — ook al omdat de moeilijkheden in de praktijk niet onoplosbaar lijken — niet oninteressant behoeven te zijn. Niettemin meen ik voor de verleiding van een „betoog-met-happy-end” niet te moeten bezwijken. De Nederlandse lijnvaart ziet zich namelijk behalve tegenover technisch-economische problemen ook nog gesteld tegenover m.i. onoverkomelijker economisch-politieke moeilijkheden. Het feit dat de laatstgenoemde moeilijkheden specifiek zijn voor de lijnvaart, brengt mij er toe de rest van dit artikel hieraan te wijden.

Scheepvaartpolitiek

De Nederlandse scheepvaartpolitiek heeft steeds een globaal karakter gehad, d.w.z. de overheid greep eerst in wanneer dat onvermijdelijk was. Gezien het bij uitstek internationale karakter van de zeescheepvaart lijkt een dergelijke politiek, althans in theorie, de meest juiste. Uitgaande van de wenselijkheid internationale conflicten zoveel mogelijk te vermijden, zal men slechts de keuze hebben uit twee beleidsvormen, t.w. een zeer globale politiek of een volledig gecoördineerd internationaal overheidsingrijpen. Afgezien van de al of niet bestaande mogelijkheid deze laatste vorm te verwezenlijken, is er een aantal goede redenen — waarvan behandeling overigens buiten het bestek van dit artikel valt — om aan de eerste vorm de voorkeur te geven.

Hoe het ook zij, de theoretische juistheid van de Nederlandse scheepvaartpolitiek heeft niet kunnen verhinderen dat bepaalde landen zo hun eigen gedachten over scheepvaartpolitiek hebben ontwikkeld. Deze gedachten, die ergens tussen beide bovengenoemde uitersten inliggen, komen vanzelfsprekend in conflict met de Nederlandse opvattingen, die daardoor tevens van grondslagen van een praktisch scheepvaartbeleid tot een zuiver theoretisch gelijk worden teruggebracht. Dit laatste wordt met name

door een aantal van de zgn. traditioneel maritieme landen (hieronder worden in het algemeen de volgende landen begrepen: België, Denemarken, Finland, Frankrijk, Griekenland, Groot-Brittannië, Italië, Japan, Nederland, Noorwegen, West-Duitsland en Zweden; deze landen trachten hun scheepvaartbeleid zo veel mogelijk te coördineren) niet voldoende onderkend en dit vormt weer een bron van nieuwe conflicten.

In het nu volgende zullen de twee belangrijkste bestaande vormen van niet-globale scheepvaartpolitiek in het licht van de conflictsituatie met de liberale scheepvaartpolitiek van de traditioneel maritieme landen worden bekeken, t.w. de zgn. conference-regulering en de politiek van vlagbevoorzichting. Aan een derde vorm, de staatskoopvaardijloten van o.m. de communistische landen, wordt voorbijgegaan, omdat hier niet-scheepvaartpolitieke factoren domineren.

1. Conference-regulering.

Naarmate de invloed van conferences in de lijnvaart groter werd, groeide eveneens de argwaan bij een aantal regeringen: in hoeverre werden de voordelen verbonden aan het conference-systeem teniet gedaan door de nadelen verbonden aan hun machtspositie? Deze vraag kreeg in het begin van deze eeuw steeds meer actuele betekenis. Dit leidde tot een tweetal onderzoeken naar conference-praktijken, één in opdracht van de Britse regering en één in opdracht van het Amerikaanse Congres. De resultaten van beide onderzoeken verschilden aanzienlijk minder dan de conclusies die men aan deze resultaten verbond.

De Britse commissie meende dat het conference-systeem bepaald niet in alle opzichten een weerspiegeling vormde van het goede in de mens, doch zij bleek er in meerderheid van overtuigd, dat noch ontbinding noch overheidsregulering tot een situatie in de zeescheepvaart zouden leiden, die aan dit criterium in hogere mate zou beantwoorden. De Amerikaanse commissie meende weliswaar dat ontbinding van de conferences bepaald niet aanbevelenswaardig zou zijn — weshalve zij adviseerde de conferences uit te zonderen van de anti-trustwetgeving — doch zij was er anderzijds van overtuigd dat de fouten die inherent zijn aan het conference-systeem door middel van overheidsingrijpen zouden moeten worden gecorrigeerd resp. voorkomen, weshalve het Congres in 1916 de Shipping Act aanvaardde, waarin de conferences naar beproefd anti-trustmodel aan banden werden gelegd, zonder evenwel te worden verboden.

De eerdergenoemde traditioneel maritieme landen hadden in meerderheid in 1916 wel andere dingen om aan te denken, zodat de aanvaarding van de Shipping Act zonder al te veel diplomatieke moeilijkheden kon geschieden. In feite was er de eerste 45 jaar in het algemeen weinig reden voor landen als Nederland om, behalve uit overwegingen van principiële aard, erg verontrust te zijn over de Amerikaanse conference-regulering. De opvolgende, met deze regulering belaste, regeringscommissies kweten zich namelijk op een weinig grondige wijze van hun taak.

Een gerechtelijke procedure aan het eind van de jaren vijftig over de vraag of een bepaalde conference-praktijk al of niet door de beugel kon, bracht het Congres evenwel op de gedachte om eens na te gaan of de uitvoering van de Shipping Act wel steeds op de juiste wijze geschiedde. Nadat de rook was opgetrokken, was er een nieuwe uitvoerende commissie benoemd en had het Congres besloten haar toezicht daarop te verscherpen. Een en ander heeft tot gevolg gehad, dat tegelijk met een wijziging van de Shipping Act 1916 — waarbij de gewraakte con-

ference-praktijk (waarop ik hier niet nader zal ingaan) werd gelegaliseerd — een periode begon van zeer gedetailleerde en voor de traditioneel maritieme landen uiterst hinderlijke conference-regulering. Deze duurt nog steeds voort en zij verschilt, veel minder als gevolg van de bedoelde wetswijziging dan als gevolg van de wijze van uitvoering van in het algemeen reeds lang bestaande wettelijke bepalingen, aanzienlijk van de politiek die door de Verenigde Staten vóór 1961 ten aanzien van de conferences werd gevoerd.

Inhoud conference-regulering

De voornaamste bezwaren van Nederland en zijn geestverwanten tegen deze conference-regulering zijn:

- a. in het algemeen de strijdigheid van conference-regulering met het liberale scheepvaartpolitieke beginsel;
- b. het eenzijdig karakter van deze regulering, waardoor conflictsituaties onvermijdelijk zijn;
- c. de omstandigheid dat deze regulering in hoge mate plaatsvindt in het belang van de Amerikaanse buitenlandse handel;
- d. de invloed die de Amerikaanse overheid op deze wijze uitoefent op het bedrijfsbeleid van niet-Amerikaanse reders.

Deze bezwaren gelden mutatis mutandis ook voor de reguleringpolitiek van een aantal andere landen zoals Australië, Canada, India, Zuid-Afrika. De reden dat deze landen hier minder aandacht hebben gekregen is eenvoudig dat de regulering in deze landen vooralsnog minder ingrijpend is dan die in de Verenigde Staten.

De traditioneel maritieme landen hebben zich veel moeite gegeven de Verenigde Staten van haar ongelijk te overtuigen. Het is inmiddels echter duidelijk geworden dat de Verenigde Staten de door deze landen ontplooiden initiatieven om op bedrijfsniveau bepaalde waarborgen te scheppen tegen misstanden, die inherent zijn aan het conference-systeem (oprichting verladingsorganisaties, democratisering conference-procedures bij lidmaatschapsaanvragen, e.d.), slechts zien als mogelijkheden om hun conference-regulering aan te vullen, doch bepaald niet als mogelijke alternatieven daarvoor. *Overheidsbemoeiing in de zeescheepvaart is een realiteit, hetgeen in feite impliceert dat het liberale scheepvaartbeleid der traditioneel maritieme landen schipbreuk heeft geleden.*

Dit laatste is op zichzelf misschien geen ramp en was uiteindelijk te voorzien: een liberale internationale politiek is van nature kwetsbaar. Ernstiger zijn echter m.i. de weerstanden, die bij een aantal traditioneel maritieme landen bestaan tegen een de facto erkenning van de mislukking en derhalve de weerstanden die bestaan tegen het uitzetten van een nieuw scheepvaartbeleid. De door deze landen op dit moment aangehangen fictie dat een liberaal scheepvaartbeleid ook in deze tijd mogelijk is leidt in feite tot weinig meer dan het bedrijven van een obstructiepolitiek en heeft in de praktijk tot resultaat dat de conference-regulering — wellicht met enige vertraging — plaatsvindt zoals het regulerende land zich dat voorstelt. De invloed van de obstructerende partij op de richting waarin de overheidsbemoeiing zich ontwikkelt is daarom nagenoeg nihil. Obstructiepolitiek draagt derhalve in geen enkel opzicht bij tot een voor de traditioneel maritieme landen enigszins bevredigende oplossing van het probleem, doch heeft integendeel een steeds ingrijpender overheidsbemoeiing ten gevolge, die voor het voortbestaan van de zelfstandige lijnvaart als funest moet worden beschouwd.

Immers, slechts staten die om handelspolitieke doeleinden te verwezenlijken het bezit van een koopvaardijvloot ambiëren, zullen geneigd zijn vergaande overheidsbemoeiing met de zeescheepvaart te propageren. Hoe ingrijpender deze overheidsinmenging, hoe geringer de mogelijkheden voor de zelfstandige lijnvaartreder om zijn bedrijf voort te zetten.

De constatering dat een obstructiepolitiek onder deze omstandigheden niet tot positief resultaat leidt geeft overigens nog geen antwoord op de vraag welk scheepvaartbeleid dan wél door de traditioneel maritieme landen zou moeten worden gevolgd. Hoewel het op dit moment niet mogelijk is precies aan te geven hoe een doeltreffend scheepvaartbeleid tegenover regulerende staten er uit zou moeten zien, kan naar mijn mening toch wel worden gesteld dat de feitelijke situatie het uitgangspunt van een dergelijk beleid zou moeten zijn. Alleen op die basis zal een gesprek met de regulerende partij kunnen plaatsvinden. Een compromis dat door middel van een gesprek tot stand zou kunnen komen, zou vanzelfsprekend geen einde maken aan overheidsbemoeiing met de zeescheepvaart, doch zou wel een beperking van de overheidsinvloed kunnen inhouden.

Deze laatste mogelijkheid acht ik bepaald niet uitgesloten. De traditioneel maritieme landen nemen in de internationale zeescheepvaart nog steeds een overheersende positie in en internationale overeenkomsten op het gebied van de conference-regulering zijn derhalve op dit moment ook in het belang van de regulerende partij. Voorwaarde voor een oplossing is m.i. dat de traditioneel maritieme landen trachten het initiatief te herwinnen door constructieve voorstellen ter tafel te brengen die niet bij voorbaat onaanvaardbaar zijn voor de tegenpartij. Zij zullen hun passieve scheepvaartpolitiek — dikwijls bepaald door enkele grote zeevarende naties en door sommige andere nolens volens gevolgd — moeten opgeven en zich moeten bezinnen op een actief beleid.

2. Vlagbevoorrechtiging (vlagdiscriminatie).

De bezwaren die in het voorgaande zijn aangevoerd tegen een, wat zou kunnen worden genoemd, principiële scheepvaartpolitiek gelden mutatis mutandis ook ten aanzien van het probleem van de vlagbevoorrechtiging. Vlagbevoorrechtiging is een complex van overheidsmaatregelen, dat is bedoeld om lading te dirigeren naar schepen onder nationale vlag, zonder dat daarbij in de eerste plaats wordt gelet op voor de exploitatie van een koopvaardijvloot relevante, economische en commerciële overwegingen. Het is m.a.w. een politiek die zonder al te veel kosten ineens de opbouw van een nationale koopvaardijvloot wil bevorderen en met name door een aantal ontwikkelingslanden wordt gevolgd.

De redenen die deze landen zouden kunnen aanvoeren voor het bezit van een eigen koopvaardijvloot zijn niet altijd even duidelijk, doch in het algemeen kan worden gesteld dat de volgende argumenten wel in mindere of meerdere mate een rol spelen:

- prestige-overwegingen,
- betalingsbalansoverwegingen,
- wantrouwen tegen de traditioneel maritieme landen incl. de Verenigde Staten, die er van worden verdacht de vrachttarieven op te schroeven (wat in feite nogal meevalt) en wanneer het hun uitkomt de scheepvaartverbindingen te verbreken (wat in feite niet onjuist is: Cuba, Noord-Vietnam).

De traditioneel maritieme landen zijn op grond van hun

liberaal scheepvaartbeleid ook tegen deze vorm van overheidsingrijpen gekant en zij hebben ook hier een principiële politiek gevoerd. Dit beleid heeft niet kunnen voorkomen dat steeds meer landen op steeds uitgebreider schaal vlagbevoorrechtiging zijn gaan toepassen.

Evenals in het geval van de conference-regulering lijkt ook in het geval van de vlagbevoorrechtiging de principiële politiek — die ook hier in feite weinig meer is dan een obstructiepolitiek — tot een situatie te leiden waarin voor de zelfstandige lijnvaartreder geen plaats meer is: naarmate de vlagbevoorrechtiging toeneemt neemt immers de mogelijkheid voor de zelfstandige lijnvaartreder om lading te verwerven af. De schadelijke uitwerking van deze obstructiepolitiek der traditioneel maritieme landen is hier wellicht nog sterker omdat het wantrouwen van de ontwikkelingslanden, hiervóór als argument voor de opbouw van een eigen koopvaardijvloot genoemd, door een negatieve benadering van de zijde der ontwikkelde landen extra voedsel krijgt.

Ook hier zal een nieuw scheepvaartbeleid de bestaande situatie als uitgangspunt moeten nemen. Dit geldt te meer daar het ontegenzeggelijk juist is dat de meeste ontwikkelingslanden zonder vlagbevoorrechtiging toe te passen geen eigen vloot kunnen opbouwen. Sommige traditioneel maritieme landen hebben trouwens indertijd dit middel eveneens te baat genomen.

Afgezien van de vraag of men het terecht vindt dat een ontwikkelingsland aan de opbouw van een eigen koopvaardijvloot begint, is het nauwelijks reëel om vlagbevoorrechtiging te veroordelen zonder daarvoor een alternatief aan te geven. Bovendien kunnen de ontwikkelingslanden zich met enig recht beroepen op de parallel van de in de internationale handel aanvaarde praktijk van het beschermend invoerrecht.

Op bedrijfsniveau heeft men zich hier en daar inderdaad op constructieve wijze met het probleem van de vlagbevoorrechtiging bezig gehouden, doch een dergelijke activiteit vindt — uiteraard — op te kleine schaal plaats om het probleem in zijn geheel veel dichter tot een oplossing te brengen. Een voor de lijnvaart bevredigende en afdoende oplossing van dit vraagstuk kan m.i. alleen worden gevonden in het kader van onze internationale hulpverlening. Dit zou tevens kunnen inhouden dat een koopvaardijvloot van een ontwikkelingsland eigenlijk zou moeten verdwijnen waar zij niet wezenlijk bijdraagt tot de ontwikkeling van het land, en dat voor de ontwikkelingslanden te hoge — doch voor de reder normale — vrachten bij voorkeur multilateraal zouden moeten worden gesubsidieerd.

Aangezien een oplossing van het probleem — zoals van het gehele probleem van de hulpverlening — niet in de laatste plaats een kwestie is van vertrouwen tussen ontwikkelings- en ontwikkelde landen, en een jarenlange obstructiepolitiek in de zeescheepvaart ook al geen reden is voor de ontwikkelingslanden om op scheepvaartgebied erg veel vertrouwen te hebben, kan worden verwacht dat ook een scheepvaartbeleid dat uitgaat van de werkelijke situatie maar heel langzaam tot resultaten zal leiden.

Het is naar mijn mening evenwel zeker dat een voortzetting van de zgn. principiële (lees: obstructie-)politiek het probleem alleen maar groter zal maken en op den duur zal kunnen leiden tot het verdwijnen van de zelfstandige Nederlandse lijnvaart uit de vaarroutes waar het probleem van de vlagbevoorrechtiging zich voordoet.

Reeuwijk.

Drs. J. DE GROOT.

De wording van een kapitaalcrisis (II)*

Oorzaken van de dalende winsten en dalende besparingen

HET dalende verloop van de gemiddelde en marginale winst- en spaarlijnen is toe te schrijven aan twee fundamentele componenten. De ene component is van structurele aard, de andere component betreft de verhouding lonen en prijzen. Wij hebben in het eerste deel van dit artikel gezien, dat het spaarsaldo een lineaire functie is van het winstaandeel van het nationaal inkomen: W/Y . De oorzaak van de kapitaalschaarste ligt dus besloten in de lage waarde van $\Delta W/\Delta Y$. Thans zal worden onderzocht waarom deze waarde zo laag is geworden.

Daar $Y = W + L$, kan $\Delta W/\Delta Y$ ook worden geschreven als $\frac{\Delta Y - \Delta L}{\Delta Y} = 1 - \frac{\Delta L}{\Delta Y}$. De groei van L t.o.v. Y is dus de oorzaak van de daling van $\Delta W/\Delta Y$. De groei van L bestaat uit drie componenten:

1. de groei van de onzelfstandige beroepsbevolking ΔO ;
2. de toeneming van de algemene arbeidsproductiviteit ΔA (d.i. niet alleen de industriële arbeidsproductiviteit, doch ook die in de landbouw, de sector van de diensten en die van de overheid!);
3. de stijging van de lonen en sociale lasten ΔP_L , zover uitgaande boven de stijging van de algemene arbeidsproductiviteit.

ΔL kan dus worden geschreven als: $\Delta O \cdot \Delta A \cdot \Delta P_L$. Op dezelfde wijze bestaat de groei van het nationaal inkomen ΔY uit drie componenten:

1. de groei van de totale beroepsbevolking ΔB ;
2. de stijging van de algemene productiviteit ΔA ;
3. de stijging van het nominale prijspeil van het nationaal produkt ΔP_Y .

Het quotiënt $\Delta W/\Delta Y$ kan dus nu als volgt worden geschreven:

$$\Delta W/\Delta Y = 1 - \frac{\Delta L}{\Delta Y} = 1 - \frac{\Delta O \cdot \Delta A \cdot \Delta P_L}{\Delta B \cdot \Delta A \cdot \Delta P_Y}$$

$$\Delta W/\Delta Y = 1 - \Delta O/\Delta B \cdot \Delta P_L/\Delta P_Y$$

Hieruit volgt, dat de waarde van het quotiënt $\Delta W/\Delta Y$ kleiner wordt, naarmate $\Delta O/\Delta B$ groter wordt, d.w.z. naarmate de onzelfstandige beroepsbevolking een groter deel vormt van de totale beroepsbevolking. Ook wordt het quotiënt $\Delta W/\Delta Y$ kleiner naarmate de loonstijging, zover uitgaande boven de stijging van de algemene arbeidsproductiviteit, de prijsstijging van het nationaal inkomen overtreft; of nog anders geformuleerd, naarmate het gedefleerde loon de algemene arbeidsproductiviteit overtreft.

W/Y kan nu ook worden geschreven als:

$$W/Y = f(Z/B, P/L'')$$

Hierin stelt Z/B de zelfstandige beroepsbevolking Z t.o.v. de totale beroepsbevolking B voor; P is het prijsindexcijfer van het nationaal inkomen; L'' het prijsindexcijfer van de loonkosten. De functie werd berekend met behulp van de multipale correlatierekening, dus met behulp van een simultaanvergelijking, waarop Dr. Vermaat doelde:

$$(7) W/Y = 0,77 Z/B + 0,59 P/L'' - 32,20 \quad (r = 1)$$

Hierbij volgt het winstaandeel van het nationaal inkomen dus direct uit de ontwikkeling van de zelfstandige beroeps-

bevolking t.o.v. de totale beroepsbevolking en van de ontwikkeling van het prijspeil t.o.v. het loonpeil.

Bij wijze van voorbeeld zullen enkele waarden worden ingevuld voor het eerste en het laatste jaar en voor 1955, het jaar met de optimale winst.

	Z/B	P/L''	W/Y
1948	26,8 pCt.	89	41 pCt.
1955	22,4 pCt.	104	46 pCt.
1965	16,9 pCt.	93,5	36 pCt.

De structurele component

De zelfstandige beroepsbevolking is t.o.v. de totale beroepsbevolking afgenomen van 27 pCt. tot 17 pCt. Dit is niet alleen een relatieve daling, doch ook een absolute daling. In 1948 beliep de zelfstandige beroepsbevolking 1 mln. op een totale beroepsbevolking van 3,7 mln.; in 1965 was dit 0,76 mln. op 4,5 mln. Was de verhouding van 1948 bestendig, dan zou in 1965 het aantal zelfstandigen 1,20 mln. hebben bedragen, een verschuiving dus van 0,45 mln.

Dit is een structurele verschuiving. Men denke aan de exodus uit de landbouw — waarbij ik nog gaarne wijs op de klassiek hoge spaarquote van de boerenbevolking —, aan het verdwijnen van de warme bakkers, aan de ontwikkeling in de kruideniersbranche, aan de fusies, kortom aan al datgene, wat men kan verstaan onder industrialisatie en schaalvergroting.

Deze structurele component, waarbij Nederland zich ontwikkelde van een land, waar het accent aanvankelijk lag op de landbouw en het ambachtsbedrijf, tot een ge-industrialiseerd land, is ook in andere landen, vooral in West-Europa, werkzaam. Op grond daarvan mag men verwachten, dat de economieën van deze landen zich in dezelfde richting ontwikkelen en dat hieruit soortgelijke verschijnselen (zullen) voortkomen.

De looncomponent

De verhouding P/L'' , is zodanig gekozen, dat deze op 100 gesteld is in het jaar, waarin de naoorlogse arbeidsproductiviteit die van vóór de oorlog evenaarde; dit was in de loop van 1953. Voordien was het loonpeil uit sociale overwegingen hoger dan met de naoorlogse arbeidsproductiviteit overeenkwam. De lonen waren dus ook in verhouding tot de prijzen (te) hoog, d.w.z. dat de prijs/loonverhouding lager was dan 100.

Van 1948 tot 1955 liep P/L'' op van 87 tot 104; de winsten werden dientengevolge groter, dus ook de verhouding W/Y . Sedertdien is het loonbeleid gewijzigd en zijn loonstijgingen tot stand gekomen, die boven de stijging van de algemene arbeidsproductiviteit en boven de algemene prijsstijging uitgingen. De verhouding P/L'' is steeds ongunstiger geworden; zij is gedaald tot 93,5 in 1965.

Het spaaroptimum én het investeringsoptimum

Tot 1955 werkten beide componenten compensatorisch; het afnemende aantal zelfstandigen veroorzaakte een daling van W/Y , doch de invloed van de stijging van P/L'' was

* (I) in *E.-S.B.* van 16 augustus jl., blz. 821-827.

groter, zodat W/Y in 1955 een optimum bereikte (snijpunt van de lijnen van marginale winstquote en gemiddelde winst). Op overeenkomstige wijze werd in 1959 het spaaroptimum bereikt. Het woord *optimum* is gekozen naar analogie van het bedrijfsoptimum in de marginale kostprijsleer; het is niet hetzelfde als het daar geldende winstmaximum.

Nu is het spaaroptimum geen doel op zich zelve; doel moet zijn een evenwicht tussen de nationale besparingen en de noodzakelijk geachte nationale investeringen. De opmerking van Dr. Vermaat, dat de besparingen ex post gelijk zijn aan de investeringen ¹⁾, voert ons niet verder. Ware de opmerking juist, dan zou er nooit sprake kunnen zijn van overbesteding en van een daaruit voortvloeiend tekort op de betalingsbalans. Immers:

$$Y_{m.p.} = C + S = C + I \pm Q.$$

Daar C gelijk is aan zichzelf, geldt $S = I \pm Q$, waarbij I de investeringen en Q het saldo op de betalingsbalans voorstelt. S is dus niet per definitie gelijk aan I; ware dat wel het geval, dan zou er ook géén kapitaalschaarste kunnen optreden.

Het investeringsoptimum is de integraal van economische en sociale desiderata. Door het Centraal Planbureau ²⁾ is een dergelijk investeringspakket voor 1970 ontworpen. Hieronder zal worden nagegaan of dit investeringsoptimum in evenwicht is met de daartoe benodigde besparingen. De in de nota voorkomende voorlopige cijfers voor 1965 werden vervangen door de definitieve cijfers van het C.B.S.; deze werden vermenigvuldigd met de volume- en prijsindices van het C.P.B. Het aldus verkregen resultaat voor 1970 in prijzen van 1970 werd ten slotte gedefleerd met het prijsindexcijfer van het nationaal inkomen.

$$(a) \quad Y_{f.k.} = L + W \quad W/Y$$

1965	56,3	= 36,0 + 20,3	0,36
1970	67,5	= 44,5 + 23,0	0,34

De vertraging in het afnemen van de verhouding W/Y tot slechts 2 pCt. in vijf jaar, is doelbewust door het C.P.B. gekozen om grotere besparingen te verkrijgen. Gezien de omstandigheid, dat W/Y in de voorgaande vijf jaar daalde met 7 pCt. vereist dit desideratum een volslagen wijziging van de te volgen loonpolitiek, iets wat in 1966 (en in 1967) niet bewaarheid werd, zoals het C.P.B. ook constateert.

$$(b) \quad Y_{m.p.} = C + I_{bedr.} + I_{overh.} + Q$$

1965	62,6	= 50,7 + 8,9 + 2,9 + 0,1
1970	77,2	= 59,6 + 12,0 + 4,6 + 1,0

Hierbij wordt een stijging van de overheidsinvesteringen met 58 pCt. nagestreefd en een overschot op de handelsbalans van f. 1 mrd. ten bate van de ontwikkelingshulp.

$$(c) \quad Y_{m.p.} = C_{gez.} + C_{overh.} + S_{part.} + S_{overh.} \text{ (Belastingen)}$$

1965	62,6	= 39,8 + 10,9 + 9,5 + 2,4 (15,8)(25,2 pCt.)
1970	77,2	= 46,5 + 13,1 + 13,2 + 4,4 (20,6)(26,7 pCt.)

$$\Delta Y = \Delta C_{gez.} + \Delta C_{overh.} + \Delta S_{part.} + \Delta S_{overh.} \quad (\Delta T)$$

14,6	= 6,7	+ 2,2	+ 3,7	+ 2,0	(4,8)
------	-------	-------	-------	-------	-------

$$\Delta Y/\Delta Y = c_{gez.} + c_{overh.} + s_{part.} + s_{overh.} \quad t$$

1,00	= 0,46	+ 0,15	+ 0,25	+ 0,14	0,33
------	--------	--------	--------	--------	------

In de onderste regel zijn de marginale quoten berekend van 1965 op 1970; deze zijn thans uitgedrukt in $\Delta Y_{m.p.}$; het voordeel hiervan is, dat de som dan gelijk is aan 1. In het voorgaande deel van dit artikel werd s uitgedrukt in $\Delta Y_{f.k.}$. Voor 1965 werd 0,13 gevonden; uitgedrukt in

$\Delta Y_{m.p.}$ is dit 0,10. Voorts werd nog over 18 jaren de marginale consumptiequote van de overheid berekend t.o.v. $Y_{f.k.}$:

$$(8) \quad C' = 0,205 Y'_{f.k.} - 0,9 \quad (r = 0,99)$$

Hieruit volgt, dat $c_{overh.}$ t.o.v. $Y_{f.k.}$ 0,205 is, d.i. t.o.v. $Y_{m.p.}$ 0,16. We verkrijgen dan de volgende confrontatie van de quoten volgens de prognose, met de quoten die in 1965 golden.

	1965/1970	1965
$c_{gez.}$ (waaronder begrepen 0,036 wegens inkomensoverdrachten, inzake sociale uitkeringen en renten van overheidsleningen)	0,46	0,74
s (waaronder begrepen 0,137 voor $s_{overh.}$) (marginale belastingquote)	0,39	0,10
t (marginale belastingquote)	0,329	
waarvan inkomensoverdrachten	0,036	
waarvan $s_{overh.}$	0,137	
	0,168	
zodat voor $c_{overh.}$ resteert	0,15	0,16
	1,00	1,00

Voor de afnemng van $c_{overh.}$ met 1 pCt. is, dunkt ons, geen plaats; tot dusverre was $c_{overh.}$ constant. In het laatste deel van de trend schijnt zich echter eerder een stijging dan een daling voor te doen. Bovendien is onder $c_{overh.}$ een gedeelte van de f. 1 mrd. voor ontwikkelingshulp begrepen. Deze ene procent is echter van ondergeschikt belang. Opmerkenswaard is de geprojecteerde verviervoudiging van de nationale spaarquote, waarbij de meer-gezinsconsumptie van het meernationaal inkomen wordt teruggedrongen van driekwart tot minder dan de helft!

¹⁾ Dr. Vermaat doelt vermoedelijk op een veel misverstaan Keynesiaans leerstuk; stel de marginale spaarquote $s = 0,13$, dan is de marginale consumptiequote $c = 0,87$. Een investeringsstoot ΔI leidt tot een ΔY , waaruit een ΔC voortkomt van $0,87 \Delta I$. Deze leidt tot een nieuwe ΔC van $0,87 \times 0,87 \Delta I$. Er ontstaat een reeks: $\Delta I + 0,87 \Delta I + 0,87^2 \Delta I \dots + 0,87^n \Delta I$. Als n oneindig wordt, is de som van deze reeks:

$$\frac{1}{1 - 0,87} \Delta I = \frac{1}{0,13} \Delta I$$

Telkens wordt 13 pCt. bespaard, zodat de som van alle besparingen ΔS bedraagt:

$$0,13 \times \frac{1}{0,13} \Delta I = \Delta I.$$

Op deze wijze wordt ΔS gelijk aan ΔI (zie bijv. J. Pen: *Moderne economie*, blz. 52). Jammer is, dat dit geval zich nooit kan voordoen. In tijden van depressie met een bezuinigende regering, en met invoerrestricties van het buitenland, lekt er meer koopkracht weg. Bij een marginale belastingquote bijv. van $t = 0,20$ en een marginale invoerquote van $m = 0,30$ blijft er voor c slechts 0,37 over. De som van de reeks is dan:

$$\frac{1}{1 - 0,37} \Delta I = \frac{1}{0,63} \Delta I = 1,60 \Delta I.$$

De zgn. multiplier is dan 1,60. De som van de besparingen is dan $0,13 \times 1,60 \Delta I = 0,21 \Delta I$. Er wordt dus slechts 21 pCt. van de oorspronkelijke investeringsstoot bespaard ten tijde van laagconjunctuur.

In tijden van hoogconjunctuur, waarbij belastingen en import niet, althans niet geheel, als koopkrachtlekken behoeven te worden beschouwd, is de multiplier weliswaar veel groter, doch er ontstaat tegelijkertijd een negatieve multiplier, die net zo groot is, omdat bij volledige bezetting van de produktiefactoren kapitaal en arbeid een extra investeringsstoot ΔI , kapitaal en arbeid onttrekt aan andere sectoren. ΔI leidt dan slechts tot prijsverhogingen; spanningen op de arbeidsmarkt, vertraging in de uitvoering van investeringsobjecten, terwijl het nationaal produkt niet groter wordt, noch de besparingen.

Op deze wijze kan het totaal der besparingen noch bij laagconjunctuur, noch bij hoogconjunctuur *uit zich zelve* gelijk worden aan ΔI . Alle andere gevallen liggen tussen deze uitersten in.

²⁾ Centraal Planbureau: *De Nederlandse economie in 1970*, blz. 52/61.

Men denkt dit te bereiken door verhoging van de belastingdruk, waarbij de hogere belastingdruk meer dan geheel tén goede komt aan de overheidsbesparingen, terwijl daarenboven de particuliere besparingen op zich zelve toenemen. In het voorgaande is echter geconstateerd, dat tot dusverre de belastingdruk en de particuliere besparingen contrair verlopen; verhoging van de belastingdruk heeft niet geleid tot verhoging van de nationale besparingen, zodat verhoging van de overheidsbesparingen plaatsvindt ten koste van de particuliere besparingen. Bovendien moet het totaal der besparingen afnemen, omdat W/Y afneemt, al is dan slechts een daling van 2 pCt. geprojecteerd.

Nu neemt de zelfstandige beroepsbevolking tot 1970 verder af tot 0,7 mln., terwijl de totale beroepsbevolking stijgt tot 4,78 mln., waardoor Z/B daalt van 16,9 pCt. tot 14,6 pCt., d.i. met 2,3 pCt. Volgens formule (7) brengt dit een daling teweeg van W/Y met $0,77 \times 2,3$ pCt. = 1,8 pCt., zodat de geprojecteerde daling van W/Y met 2 pCt. reeds vrijwel geheel geoccupeerd wordt. In feite komt het erop neer, dat geprojecteerd is, dat de gedefleerde lonen incl. sociale lasten strikt volgens de toename van de algemene arbeidsproductiviteit (deze is veel lager dan de industriële arbeidsproductiviteit) zullen toenemen. De werkelijkheid van de afgelopen anderhalf jaar is geheel anders!

Het spaartekort

In figuur 6 zijn een viertal lijnen ingetekend. Op de abscis is het nationaal inkomen tegen factorkosten uitgezet en op de ordinat zijn de nationale besparingen afgezet, beide uitgedrukt in miljarden guldens met een koopkracht van 1965. Als de zelfstandige beroepsbevolking sinds 1948 niet teruggelopen zou zijn en als de arbeid overeenkomstig de algemene produktiviteit zou zijn beloond, zouden de besparingen volgens de bovenste lijn hebben kunnen verlopen. Voortzetting van deze lijn tot 1970 zou een spaarsaldo van f. 22 mrd. hebben opgeleverd. De marginale spaarquote zou constant geweest zijn en hoog, t.w. 0,40. Vermoedelijk is dit aanzienlijk hoger dan noodzakelijk en gewenst is, doch de lijn is getrokken om de invloed van de dalende zelfstandige beroepsbevolking aan te tonen op het spaarsaldo.

De stippellijn geeft namelijk de besparingen aan, zoals deze geweest zouden zijn, als wel rekening wordt gehouden met het dalende aantal zelfstandigen, doch anderzijds de arbeid weer conform de algemene produktiviteit zou zijn beloond. De afstand van de divergerende lijnen geeft het spaardeficit aan ten gevolge van de afnemende van de zelfstandige beroepsbevolking. Dit deficit zou in 1970 f. 5,5 mrd. belopen.

De zigzaglijn geeft de werkelijke besparingen aan, terwijl de streep-punt-lijn de logaritmische vereffening daarvan is krachtens formule (1). De afbuiging van deze lijnen van de demografische lijn geeft aan in welke mate de spaarsaldi zijn afgenomen ten gevolge van inflatoire arbeidsbeloning. Extrapolatie tot 1970, d.w.z. voortzetting van het gevolgde loonbeleid, leidt dan tot een spaarsaldo van f. 13 mrd.

Het door het C.P.B. wenselijk en noodzakelijk geachte investeringspakket is met een punt in de figuur aangegeven; dit zou een bedrag vergen van f. 17,5 mrd., dus f. 1 mrd. hoger dan de mogelijke besparingen volgens de demografische lijn. Nu stelt het C.P.B. zich voor, door wijziging van het loonbeleid te doen bevorderen, dat $W/Y = 0,34$. Hierbij behoort echter volgens de afgeleide formule een

spaarsaldo van f. 14 mrd. Ook dit punt is aangegeven in de figuur. Het verschil tussen f. 14 mrd. en de waarde van het investeringspakket van f. 17,5 mrd. zou in deze gedachtengang moeten voortkomen uit verzwaring van de belastingdruk. Uit het voorgaande is echter plausibel geworden, dat daardoor inderdaad wel de overheidsbesparingen vergroot kunnen worden, doch dat dit ten koste zal gaan van de particuliere besparingen, zodat de nationale besparingen ten slotte niet zullen toenemen.

Voorts dient nog te worden bedacht, dat de oorzaak van de omstandigheid, dat S afneemt, gelegen is in de daling van W. Dit houdt in, dat de belastingen, voor zover zij uit W afkomstig zijn, ook zullen dalen. Gegeven deze daling, zal verhoging van de belastingdruk slechts het wegvallen van belastingbaten uit W in meer of mindere mate compenseren, zodat ondanks de verzwaring van de belastingdruk de overheidsbesparingen per saldo nog niet eens behoeven toe te nemen.

Bij voortzetting van het tot dusver gevolgde loonbeleid zou er dus in 1970 een kapitaaltekort ontstaan van f. 4,5 mrd. t.o.v. het wenselijk en noodzakelijk geoordeelde investeringspakket³⁾. Dit bedrag is even groot als de totale overheidsinvesteringen in 1970 zouden moeten bedragen; het is enkele malen groter dan de daarvan geprojecteerde expansie, die daarmee dan ook geheel illusoir wordt.

Het alternatief

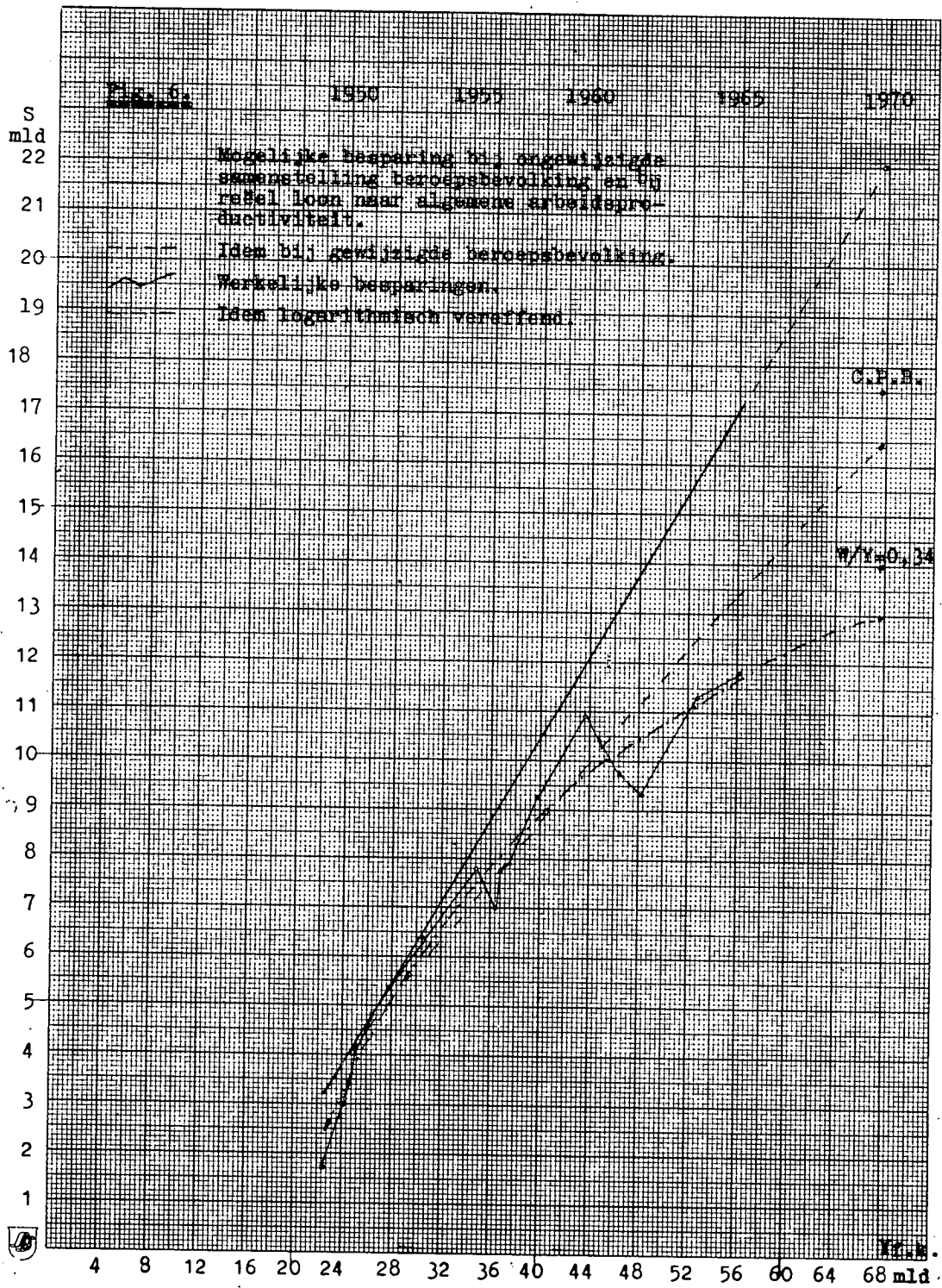
Dat de overheidsinvesteringen in het gedrang komen is géén gezichtsbedrog. Dit gebeurt heden ten dage al. Afgezien van de noodzakelijk geworden temporisering van het Rijkswegenplan, de Deltawerken, de IJsselmeerwerken en tal van temporisering, die nog zullen moeten volgen (men denke aan de goud-etende mammoet), is de huidige situatie van de gemeentelijke financiering desastreus. Het jaarverslag van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten meldt over 1966 een teruggang van de gemeentelijke investeringen van 0,6 pCt. van het bruto nationaal produkt, doch in 1966 deed de toen ingevoerde Wet Kapitaaluitgaven Publiekrechtelijke Lichamen nog niet dermate haar invloed gelden als thans het geval is. De grote gemeenten en de snel expanderende gemeenten (en dit zijn juist ook vaak kerngemeenten) zijn in een financiële houdgreep genomen, die de realisering van de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening tot een fata morgana maakt. Op het recent gehouden congres van Nederlandse Gemeenten is daaromtrent klare taal gesproken.

De goed (?) bedoelde huismiddeltjes van Dr. Vermaat, het instellen van „kwartjesstranden”, de inkomsten van parkeermeters (alweer kwartjes), het afschaffen van subsidies op de kerkbouw (daar zal weinig zijn en knersing der tanden), het vervangen van studiebeurzen door — nota bene — rentedragende (7 pCt. ?!) voorschotten (welk een rumor in casa academica), zijn volstrekt inadequaet om de huidige zorgwekkende ontwikkeling te keren.

Anders dan men misschien zou denken, openbaart het spaartekort zich niet, althans niet geheel, als een deficit op de betalingsbalans. Dit is slechts een barometer met beperkt registratievermogen. Daar openbaart zich alleen het verschil tussen de gedane investeringen en de

³⁾ In dit verband zij aangetekend, dat elk procent loonsverhoging, die uitgaat boven de algemene arbeidsproductiviteit en voor zover deze niet kan worden afgewenteld, het nationaal spaarsaldo doet dalen met $0,88 \times 0,59 = 0,5$ pCt. van het nationaal inkomen, d.i. met f. 0,3 mrd. Ook bij verzwaring van de sociale lasten van de werkgever ware hier wel aan te denken!

Figuur 6. Mogelijke, wenselijke en werkelijke nationale besparingen. Prijspeil 1965

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

daartoe niet toereikende besparingen. Het spaardeficit is echter veel groter, als men het mede afmeet aan de noodzakelijke investeringen, die niet gedaan zijn omdat de financiën daartoe ontbreken. Bij de gemeenten toeren de bij gebrek aan financiën niet tot uitvoering gekomen raadsbesluiten zich op. Een andere graadmeter, die de kapitaal-schaarste aanwijst, zijn de hoge rentestanden en de lage koersen der aandelen. Ook dit is echter een indicateur met beperkt schaalbereik, omdat ook hier de wal het schip keert en tal van investeringen bij gebrek aan financiën, of vanwege de te hoge leningvoorwaarden, niet tot uitvoering komen.

Er zijn nog andere symptomen van de kapitaalziekte, die de Nederlandse economie onder haar leden draagt. Het teruglopen van de bedrijfsbesparingen met 37 pCt. sinds 1959 heeft de bedrijfsreserves aangetast, zodat bedrijfssluitingen, verkorte werkweken, werkloosheid en bankdeconities het gevolg zijn. Deze ziekte is van chronische aard; niet de momentane spaartekorten zijn daar de oorzaak van, doch de accumulierende werking daarvan. Het spaartekort wordt aangegeven door de *afstand* tussen de demografische lijn en de lijn van de werkelijke besparingen in figuur 6. Het kapitaaltekort wordt bepaald door de *oppervlakte* gelegen tussen deze lijnen; sedert 1961, toen er nog een evenwichtssituatie was, is er tot en met 1965 een kapitaaltekort van f. 4,5 mrd. ontstaan. Dit zou althans

het geval zijn als men de demografische lijn als optimale spaarlijn aanneemt.

Inventarisatie van de investeringsobjecten heeft het C.P.B. echter doen besluiten de optimale situatie ongeveer f. 1 mrd. hoger te stellen, d.i. bijna 2 pCt. van het nationaal inkomen meer. Ook al zou het mogelijk zijn terug te keren tot de demografische besparingslijn, door terug te keren tot beloning naar arbeidsproductiviteit, dan nog is het manco, veroorzaakt door de demografische ontwikkeling, nog niet gedekt.

Het lijkt niet onredelijk te vergen, dat het spaardeficit, dat veroorzaakt wordt door de overgang van zelfstandige naar niet-zelfstandige beroepsbevolking, te doen dekken door een spaarbijdrage van de niet-zelfstandigen. Dit zal eerst dan vruchtbaar kunnen zijn, als het algemeen is, dus bij wijze van een verplichte vorm van loonsparen. De orde van grootte is ook reeds gegeven: het deficit bedraagt f. 1 mrd. op een nationaal loon van f. 44,5 mrd., dit is bijna 2,5 pCt. Inhouding op het bruto loon van 2,5 pCt., te beleggen bij een nationale investeringsbank, kan dan althans een gedeelte van het demografische spaartekort compenseren. Onder de noodzakelijke waarborgen is het zelfs niet ondenkbaar, dat dit fonds de in kapitaalmoelijkheden verkerende bedrijven, die overigens economisch gezond zijn, te hulp snelt, waarbij ook de daarin werkzame werknemers onmiddellijk baat zullen vinden.

Laren (N.H.).

Ir. T. VAN TOL.

Ingezonden stukken

B.T.W.

HET artikel van Prof. Dr. J. A. Geertman: „Van cumulatief systeem naar omzetbelasting over de toegevoegde waarde” in *E.-S.B.* van 12 juli 1967, laat naar mijn mening wel enige ruimte voor kanttekeningen en kritiek open. Speciaal naar aanleiding van de „Bezinning op ons uitgangspunt” (blz. 706 en 707), waarop de conclusies van het artikel van Prof. Geertman steunen, zou ik het volgende willen opmerken.

Door Prof. Geertman wordt gesteld dat na de invoering van de B.T.W. in Duitsland een conjunctuurverbetering zal ontstaan, aangezien (ik citeer)

„de export naar alle landen sterk zal toenemen vanwege het feit dat voortaan 10 pCt. O.B. zal worden teruggegeven in plaats van 4 pCt. Voor de uitvoer naar Nederland, de belangrijkste handelspartner, betekent dit een exportsubsidie van 4 pCt., nl.:

teruggave in de B.R.D.	10 pCt.
heffing in Nederland	6 pCt.
subsidie	4 pCt.”

Prof. Geertman vergelijkt hier twee percentages die in feite niets met elkaar te maken hebben. Wat is namelijk het geval? Na de invoering van de B.T.W. in de Bondsrepubliek zal inderdaad aan de grens 10 pCt. O.B. worden teruggegeven, en wel omdat eenzelfde percentage in Duitsland is geheven. De door Prof. Geertman geciteerde term van Dr. Schröder is dan van toepassing. Het goed overschrijdt de grens „O.B.-schoon”. In Nederland wordt dit goed dan onderworpen aan de Nederlandse omzetbelasting, i.c. 6 pCt. Hierdoor is in principe de concurrentiepositie ten opzichte van vergelijkbare Nederlandse goederen ten aanzien van het belastingsaspect gelijkwaardig. Het is dan ook volkomen onjuist om hier van een subsidie

te spreken. Integendeel, de Duitse ondernemer krijgt datgene (terug) waarop hij recht heeft.

In feite — en daarom kan ik mij wel aansluiten bij de conclusie van Prof. Geertman — komt de Nederlandse ondernemer na de invoering van de B.T.W. in Duitsland in een ongunstige positie tegenover zijn Duitse concurrent, aangezien hij de omzetbelasting geheven in voorgaande schakels van de bedrijfskolom in Nederland niet en bij

(I.M.)

**EERSTE
TUSSENTIJD
BERICHT**

Interunie

Vraag een exemplaar van dit zoiest verschenen tussentijds bericht bij uw bankier of commissionair of zend een briefkaart aan Interunie.

N.V. Internationale Beleggings Unie
„Interunie”, Postbus 617, Den Haag.

uitvoer dikwijls onvolledig terugkrijgt. Anders gezegd: op het ogenblik dat de Duitse en de Nederlandse ondernemers in Nederland de omzetbelasting van 6 pCt. gaan betalen is alleen de Duitser „O.B.-schoon”. De conclusie moet dan ook inderdaad luiden dat het verschil in systeem van omzetbelasting na 1 januari 1968 ten voordele van de Duitse ondernemers werkt. In dit licht dient de door Prof. Geertman geciteerde opmerking van Mr. VerLoren van Themaat te worden gezien (blz. 704):

„Wegens de stand van voorbereiding van de belasting op de toegevoegde waarde in Duitsland, dient Nederland onverwijld eveneens tot de invoering van een zodanige belasting over te gaan. Zelfs bij een tarief van 10% zal immers de invoering van de Mehrwertsteuer in Duitsland tot een voelbare verschuiving van de ruilverhoudingen aanleiding geven, daar de in vele gevallen thans in Duitsland onvolledige compensaties aan de grens dan door een volledige compensatie over de gehele linie worden afgelost”.

Uit het bovenstaande dient te worden afgeleid dat de door Prof. Geertman op blz. 709 gesuggereerde oplossing voor Nederland geen soelaas zal bieden. Zijn conclusie dat zo vroeg mogelijk tot invoering van de B.T.W. moet worden overgegaan, is zonder meer juist. Voor wat betreft de tijd voor de overgang, zal een verhoging van de cumulatieve omzetbelasting in Nederland, zoals door Prof. Geertman voorgesteld, niet helpen, maar integendeel zelfs de Nederlandse ondernemer in een nog meer ongunstige positie brengen ten opzichte van zijn Duitse collega, omdat hij, zoals hierboven beschreven, de belasting in voorgaande schakels van de bedrijfskolom niet of onvolledig terugkrijgt. De oorzaak van de verstoring der concurrentieverhoudingen, het zij nogmaals gesteld, ligt niet in het verschil tussen de tarieven in Nederland en Duitsland, maar in het verschil tussen de na 1 januari 1968 geldende systemen en de daaraan gegeven uitvoeringen.

Ten slotte ben ik uiterst benieuwd naar een nadere en hechte fundamentering van de thans in het artikel van Prof. Geertman (blz. 707) als een losse en tendentieuze kreet naar voren komende opmerking dat hij (ik citeer) „de indruk heeft gekregen dat het momenteel de uitdrukkelijke bedoeling van de B.R.D. is haar recessie op Nederland af te wentelen”.

Voorshoten.

Drs. R. G. C. OLDEMAN.

Naschrift

IK kan het met Drs. Oldeman wel eens zijn, dat van een subsidie in de eigenlijke zin geen sprake is. Het was mijn bedoeling alleen te wijzen op de concurrentievervalsing, welke ontstaat doordat Duitsland de omzetbelasting over de toegevoegde waarde twee jaar eerder invoert dan Nederland, hetgeen voor de Duitse export een soortgelijke uitwerking heeft als een subsidie.

Ook hetgeen Drs. Oldeman vermeldt omtrent de verhoging van de cumulatieve omzetbelasting is juist. Ik zie dit alleen als een noodmaatregel, die de overgang tot 20 pCt. omzetbelasting over de toegevoegde waarde mogelijk moet maken. Een zoveel mogelijk vervroegde invoering van de B.T.W. verdient inderdaad verre de voorkeur boven een verhoging van de cumulatieve tarieven.

Voor wat betreft de afwenteling van de „Talshle der Konjunktur” op andere landen, en dan met name op de grootste handelspartner, heb ik geen schriftelijk bewijs. Het is niet meer dan een subjectieve indruk, die in diverse gesprekken is ontstaan.

Tilburg.

Prof. Dr. J. A. GEERTMAN.

Uitgaven en middelen van de centrale overheid

HET betoog onder bovenstaande titel van Drs. J. W. van der Dussen in *E.-S.B.* van 28 juni 1967 om door middel van de inkomstenbelasting extra inkomsten voor de centrale overheid te verwerven ten laste van degenen die door toevallige omstandigheden slechts weinig voor woongenot behoeven te betalen, kan ik volledig onderschrijven. De maatregel is echter in zoverre halfslachtig, dat daardoor degenen die thans excessief hoge huren betalen niet geholpen zijn. Vandaar dat ik zijn suggestie zou willen aanvullen door voor te stellen, dat degenen die méér dan $\frac{1}{3}$ van hun inkomen verwonen, van het meerdere *de helft* op hun inkomen in mindering mogen brengen, uiteraard met een maximum van bijv. f. 1.500. De belastingplichtige in zijn voorbeeld, die zou verhuizen naar een woning van f. 3.600 huur, zou dan de helft van (f. 3.600 - f. 2.500) = f. 550 mogen aftrekken, hetgeen een belastingbesparing van f. 167 geeft. Een dergelijke voorziening behoeft geen nieuwe overheidsuitgaven te betekenen, indien deze gepaard gaat met het afschaffen van subsidies voor premiewoningen (zowel voor huur- als koopwoningen). Men bereikt dan bovendien, dat de subsidies terecht komen bij degenen die daaraan geacht kunnen worden behoefte te hebben.

Utrecht.

C. P. A. BAKKER.

Naschrift

NAAST de door mij gesuggereerde heffing ten laste van personen die als gevolg van de uitkomsten van onze nationale woningloterij in een relatief goedkope woning zitten (ongeacht of het een woningwetwoning of een qua huurpeil bevroren vooroorlogse woning betreft), wil de heer Bakker ook een pendant voor diegenen die een zeer ongunstig lot hebben getrokken, nl. voor diegenen die thans excessief hoge huren betalen. Hij voegt daaraan toe, dat die laatste categorie door mijn voorstel niet geholpen zou worden.

Wat zijn excessief hoge huren? Zijn er woningen die in absolute zin *te duur* zijn? Ik geloof van niet; ik geloof alleen dat er vrij veel mensen in voor hen te dure woningen zitten. Daarbij denk ik met name aan de jonge arbeidersgezinnen voor wie de huur van de nieuwste dubbel gesubsidieerde woningwetwoningen nog veel te hoog is. Deze kunnen alleen afdoende worden geholpen als zij naar een goedkope — dus 10 of 15 jaar oude — woningwetwoning gaan. Door het geven van een huursubsidie of door belastingaftrek, welke aftrek voor hen overigens niet veel zoden aan de dijk zet, verzwakt men tevens de druk om naar een goedkope woning om te zien; de huidige situatie waarin deze personen bij gebrek aan beter in een voor hen veel te dure nieuwe woning zitten, wordt daardoor alleen iets beter te dragen.

Overigens zou ik, naar ik aanneem in overeenstemming met de heer Bakker, verre de voorkeur geven aan een subsidieregeling die let op de persoonlijke omstandigheden van hem, of haar die de subsidie (of de belastingaftrek) geniet, boven de bestaande regeling welke de woning tot object heeft.

Wanneer de heer Bakker zijn amendement nog wat verder zou willen doortrekken en tegelijk met het voorstel om voor relatief hoge huren een belastingaftrek of een subsidie te geven, zou voorstellen om de thans bestaande

subsidies af te schaffen, zou ik het daar in principe wel mee eens willen zijn. Zover was ik namelijk in mijn vorig artikel niet gegaan.

Ik wijs er echter op dat het afschaffen van subsidies niet alleen betekent het niet meer bouwen van woning-wetwoningen en tevens het afbouwen van de huursubsidies en het in de exploitatie opnemen van de gemeentelijke stortingen in de risicofondsen (met welke maatregelen onder Minister Bogaers een begin is gemaakt), maar daarnaast ook het alsnog verhogen van de te lage rentevoet van 4 pCt. voor de rijksvoorschotten en het aanbrengen van correcties op de te laag ingecalculeerde grondprijzen. Dit zou veel forsere huurverhogingen nodig maken dan waaraan men thans denkt. Het bezwaar daarvan is weer dat deze huurverhogingen consequenties zullen hebben voor de arbeidslonen, iets wat ik gezien de kostenverhogende werking die hiervan zal uitgaan op de export in dit stadium van de conjunctuur niet raadzaam acht. Juist om deze afwentelingsproblematiek te ontgaan, heb ik mij beperkt tot het heffen van meer belasting op diegenen die boven de welvaartsgrens in een voor hen te goedkope woning zitten.

Voorts merk ik op dat het in de heffing betrekken van het huurvoordeel van deze laatste categorie op betrekkelijk eenvoudige wijze tot stand kan komen. Men kan volstaan met een extra vraag op het aangiftebiljet voor de inkomstenbelasting. De bijslag of de belastingaftrek zal echter in het merendeel van de gevallen van belang zijn voor personen onder de welvaartsgrens, van welke groep personen het inkomen minder gemakkelijk kan worden vastgesteld.

Voorts meen ik niet dat de grens voor excessief hoog en voor excessief laag gelijk mag worden gesteld. Als grens voor excessief laag heb ik ca. 12½ pCt. aangehouden; voor excessief hoog denk ik toch wel aan een eindje boven de 15 pCt.

Na het schrijven van mijn vorig artikel werd onder mijn aandacht gebracht een artikel van de heer G. de Haan, die eveneens een veralgemening van de heffing op diegenen die te goedkoop zitten bepleitte, doch die er het voorstel aan verbond om de aldus verkregen gelden o.a. aan te wenden voor woningverbetering van de bestaande goedkope woningen¹⁾. Ook deze gedachte verdient nadere bestudering.

Tot slot nog dit: met het door de heer Bakker gegeven support ben ik heel blij; ik vind het namelijk heel belangrijk dat daardoor dit probleem, waarvan ik de sociale facetten het allerbelangrijkste vind, maar dat ook grote consequenties kan hebben voor het niveau van de rijksuitgaven, nog wat meer aandacht heeft gekregen.

Haarlem.

J. W. VAN DER DUSSEN.

¹⁾ G. de Haan, M. A.: „Heffen en doorstromen boven de welstandsgrens”, *Tijdschrift voor Stedebouw en Volkshuisvesting*, maart 1967, blz. 60 e.v.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

PRIJSVRAAG M.A.B. BEDRIJFSSPEL

De redactie van het Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde nodigt belangstellenden uit tot het deelnemen aan een prijsvraag, die tot *onderwerp* heeft:

„Het ontwerpen van een bedrijfsspel, dat betrekking heeft op de bedrijfseconomische problematiek van een onderneming en dat in het bijzonder geschikt is voor opnemng in een opleidingsprogramma voor het hogere bedrijfskader en in het studieprogramma van het economisch hoger onderwijs”.

De *deelname* staat open voor iedereen; ook inzendingen door een groep van personen zijn toegestaan.

De inzendingen moeten vóór 1 september 1968 zijn ontvangen door de Secretaris van het M.A.B., Drs. D. G. van Til, Anna van Burenlaan 14, Santpoort-Zuid, bij wie ook nadere inlichtingen omtrent verdere *voorwaarden* en de *eisen*, waaraan het spel moet voldoen, kunnen worden ingewonnen.

De *beoordeling* geschiedt door een commissie, bestaande uit de heren:

Prof. dr. A. I. Diepenhorst, Rotterdam, Prof. dr. H. A. Hütte, Groningen, Prof. drs. A. H. Hülshof, Eindhoven.

De *uitslag*, waarop geen beroep mogelijk is, zal worden bekendgemaakt vóór 31 december 1968. De prijswinnaar(s) ontvangen rechtstreeks bericht van de redactie. Voor de bekroonde inzending wordt een *prijs* ter grootte van f. 10.000 ter beschikking gesteld.

Bij het

CENTRAAL SOCIAAL WERKGEVERSVERBOND

te Den Haag is plaats voor een

STAFFUNCTIONARIS

Zijn taak zal in hoofdzaak bestaan uit verantwoordelijk werk op het gebied van de algemene loonpolitiek en bepaalde onderwerpen van arbeidsrecht.

Opleiding: Mr. in de rechten.

Gegadigden dienen te beschikken over ervaring op sociaal-economisch gebied bij voorkeur in ondernemings- of organisatieverband.

Een goede mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid alsmede de nodige kennis van de moderne talen is gewenst.

Leeftijd 30 à 40 jaar.

Sollicitaties, eigenhandig geschreven, te richten aan het secretariaat van het C.S.W.V., Kneuterdijk 8, Den Haag.

BANKDIREKTEUR VEELJARIG KREDIETSPECIALIST

is thans voor bedrijf of concern beschikbaar. Bijv. als Financieel (mede-)Directeur, speciaal belast met de verantwoording voor de grotere kredieten in binnen- en buitenland of voor andere topfunctie in het economisch/organisatorisch vlak.

Gespreksuitnodiging gaarne onder no. ESB 34-1, postbus 42, Schiedam.

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

NADAT de daggeldrente op 27 juli tot 4½ pCt. was verhoogd, vond 15 augustus een verlaging tot 4 pCt. plaats, waarop de volgende dag de rente verder tot 3½ pCt. inzakte. Ook de rente voor kasgeldleningen kwam op een lager niveau. Uit dit verloop blijkt, dat sedert eind juli de marktverruimende factoren ten slotte de overhand hebben gehad. De belangrijkste factor is de daling van het uitstaande bedrag aan bankpapier geweest, dat met f. 379 mln. omlaag is gegaan. Daarbij kwam op 15 augustus de maandelijkse uitkering van het Rijk aan de gemeenten, welke op ca. f. 300 mln. kan worden geraamd.

Zoals reeds in vorige overzichten is opgemerkt, handhaven de banken hun kassaldi op een weinig variërend laag peil, zodat de in de kassen stromende bedragen, voor zover zij niet nodig zijn om per saldo verplichte betalingen aan de Staat te doen, gebruikt kunnen worden ter vermindering van bij De Nederlandsche Bank opgenomen voorschotten in rekening-courant of voor het verschaffen van krediet aan de Staat. De voorschotten daalden sedert ultimo juli tot 14 augustus met f. 110 mln. tot f. 149 mln.

In de eerste twee weken van augustus verminderde de goud- en deviezenvoorraad van De Nederlandsche Bank met slechts f. 30 mln.; in de daarop volgende dagen echter hebben wederom afwikkelingen van swaptransacties plaats gehad, die enerzijds de deviezenvoorraad, anderzijds de ruimte op de geldmarkt hebben beïnvloed.

KAPITAALMARKT

DE uitgifte van rentespaarbrieven in zes, wat termijn betreft, variërende series heeft groot succes gehad.

De Bank voor Nederlandsche Gemeenten, die de spaarbrieven op de kapitaalmarkt heeft gebracht, had zich het recht voorbehouden de bedragen voor de verschillende termijnen te verhogen, en heeft prompt deze mogelijkheid gebruikt. Oorspronkelijk had men langs deze weg f. 30 mln. willen opnemen; thans heeft men het bedrag van de lening op f. 75 mln. gesteld.

Nog een ander succes moet worden gememoreerd, nl. dat van de lening van de Staatsmijnen. De lening werd sterk overtekend, zodat een flinke reductie op de inschrijvingen moest worden gegeven.

Maak gebruik van de rubriek

„VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend. Begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1966	H. & L. 1967	11 aug. 1967	18 aug. 1967
Algemeen	270	333 — 268	327	333
Internationale concerns	351	427 — 343	424	427
Industrie	269	334 — 270	333	334
Scheepvaart	108	121 — 103	117	118
Banken en verzekering	154	178 — 155	177	179
Handel enz.	138	161 — 138	160	161

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Philips	f. 78,70	f. 99,50	f. 105,70
Unilever, cert.	f. 86	f. 96,30	f. 103,70
Kon. Petroleum	f. 122,40	f. 134,40	f. 136,30
A.K.U.	f. 53,80	f. 55,50	f. 55,80
K.L.M.	f. 352	f. 322	f. 290
Hoogovens, n.r.c.	f. 55,60	f. 93	f. 92,90
E.M.S., nieuwe	—	f. 24,50	f. 30
Kon. Zout-Ketjen	463	712	726
Zwanenberg-Organon	f. 152,70	f. 178	f. 181,50
Robeco	f. 193	f. 216,40	f. 216,30

New York.

Dow Jones Industrials	786	921	919
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langlopende staatsobligaties b)	6,43	6,15	6,13
Aandelen: internationalen b) ..	5,0		
lokale b)	5,1		
Disconto driemaands schatkist- papier	5	4½	4½

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.
b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. JONGMAN.

De Afdeling Marktonderzoek van het Produktschap voor Siergewassen zoekt wegens uitbreiding van haar werkterrein een academisch gevormde

ECONOOM of LANDBOUWECONOOM

De aan te stellen functionaris zal in het bijzonder worden belast met het opstellen van prognoses betreffende aanbod van en vraag naar siergewassen zowel in Nederland als in de belangrijkste afnemerslanden.

Hij dient zelfstandig initiatieven te kunnen nemen om dit nieuwe arbeidsterrein tot ontwikkeling te brengen.

Gunstige arbeidsvoorwaarden.

Leeftijd tot 35 jaar.

Sollicitaties kunnen worden gericht tot het

PRODUKTSCHAP VOOR SIERGEWASSEN,

Postbus 361, Den Haag.